

УДК 37.091.212:316.752:502

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.021

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ЕКОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ»

Васюк Оксана Вікторівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки,

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

(03041, Україна, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15,

e-mail: o.vasiuk@nubip.edu.ua)

ORCID: 0000-0003-0926-7599

ResearcherID: I-3175-2018

Scopus-Author: ID57219243780;

Сопівник Руслан Васильович,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки,

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

(03041, Україна, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15,

e-mail: sopivnyk_r@nubip.edu.ua)

ORCID: 0000-0001-7446-9707

ResearcherID: AАН-2046-2020

Екологічна криза, яка стала реальністю XXI століття, потребує загального розв'язання. Сформовані екологічні цінності мають стати домінантними в ієрархії цінностей особистості, зокрема майбутніх фахівців соціономічних професій. Це вимагає від закладів вищої освіти підготувати таких висококваліфікованих фахівців соціономічних професій, які самі демонструватимуть наявність вищезгаданих цінностей, а в майбутньому володіти здатністю розв'язувати проблеми екологічної освіти з метою поширення та утвердження екологічних цінностей.

***Метою статті** є розкриття сутності і структури поняття «екологічні цінності студентів соціономічних професій».*

*Під час дослідження застосовано комплекс **методів**: аналіз, систематизація, узагальнення наукових джерел, порівняння.*

***Результати дослідження.** З'ясовано, що екологічні цінності, як і інші цінності особистості, становитимуть загальну систему загальнолюдських цінностей особистості (життя, виживання, якісне життя), а їхня сукупність буде індивідуальною та втілюватиметься в конкретних вчинках і моральній поведінці людини. Поняття «екологічні цінності студентів со-*

ціономічних професій» визначаємо як складне особистісне утворення, що демонструє ставлення особи до об'єктів довкілля та врегульовує її взаємозв'язки з природою, ґрунтується на моральних нормах і принципах, суспільних екологічних уявленнях та ідеалах, установках, емоціях, знаннях, переконаннях, оцінюванні подій екологічного змісту та характеризується вмінням виконувати екологічні завдання освіти.

Висновки. Запропоновано такі компоненти екологічних цінностей студентів соціономічних професій: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, особистісно-рефлексивний.

Ключові слова: екологічні цінності, екологічне виховання, студенти ЗВО, соціономічні професії, природа, людина.

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE CONCEPT OF «ECOLOGICAL VALUES OF STUDENTS OF SOCIONOMIC PROFESSIONS»

Vasiuk Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

(15 Heroiv Oborony Street, Kyiv, 03041, Ukraine,

e-mail: o.vasiuk@nubip.edu.ua)

ORCID: 0000-0003-0926-7599

ResearcherID: I-3175-2018

Scopus-Author: ID57219243780;

Sopivnik Ruslan, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of Pedagogy Department,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

(15 Heroiv Oborony Street, Kyiv, 03041, Ukraine,

e-mail: sopivnyk_r@nubip.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7446-9707>

ResearcherID: AAH-2046-2020

The ecological crisis that has become a reality in the twenty-first century requires an urgent solution. For that reason, the formed ecological values should become one of the dominant ones in a person's hierarchy of values, in particular of future specialists of socioeconomic professions.

Consequently, it requires the training of highly qualified specialists of socioeconomic professions in higher education institutions, who are able to demonstrate the existence of the values on their own through the ability to solve problems of ecological education in order to disseminate and promote ecological values in the future.

The purpose of the article is to reveal the essence and structure of the concept of "ecological values of students of socioeconomic professions". The study used a range of methods, such as analysis, systematization, generalization of scientific sources, and comparison.

Results of the study. *It has been found that ecological values, as well as other values, constitute the general system of universal human values of personality (life, survival, quality of life); such a combination of them will be individually embodied in specific deeds and ethical behavior of a person. The concept of "ecological values of students of socioeconomic professions" is seen as a complex personal formation that demonstrates an individual's attitude to environmental objects and regulates relationships with nature based on moral standards and principles, public ecological perceptions, and ethos that shape attitudes, emotions, and knowledge, beliefs, also including assessments of ecological events, and is characterized by the ability to skillfully tackle both ecological and educational tasks.*

Conclusions. *The following components of ecological values of students of socioeconomic professions have been identified: motivational-valuable, cognitive, activity-behavioral, and personal-reflexive.*

Key words: *ecological values, ecological education, students of HEI, socioeconomic professions, nature, human.*

Постановка проблеми. Екологічна криза, яка стала реальністю ХХІ століття, потребує нагального розв'язання. Недарма такі міжнародні організації, як ООН та ЮНЕСКО актуалізують вибір принципів екологічної політики, загальний вектор яких – гармонізація у співвідношенні «людина – природа». Європейський зелений курс, основна мета якого – кліматично нейтральна Європа до 2050 року, посідає центральне місце в порядку денному політики Європейської комісії. Необхідним стає визначення місця людини не як завойовника природи, а як її гармонійної частини, що володіє сформованими цінностями, які регулюють ставлення до природи.

Сформовані екологічні цінності мають стати домінантними в ієрархії цінностей особистості, зокрема майбутніх фахівців соціономічних професій. Це вимагає від закладів вищої освіти підготувати таких висококваліфікованих фахівців соціономічних професій, які самі демонструватимуть наявність вищезгаданих цінностей, а в майбутньому володіти здатністю розв'язувати проблеми екологічної освіти з метою поширення та утвердження екологічних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З позиції психолого-педагогічної, філософської, політичної науки проблему цінностей вивчали такі вчені: І. Бех, І. Зязюн, Г. Ващенко, А. Матвійчук, М. Рокич, І. Сопівник, Ю. Шайгородський та ін. Екологічні цінності у своїх напрацюваннях розглядали

Л. Морозова, А. Бондарчук, Ю. Варук, М. Кондратова, В. Лазаренко, Т. Перга, М. Хилько та ін. Існують дослідження щодо формування екологічних цінностей у здобувачів закладів вищої освіти, зокрема А. Трутень (виховання ціннісного ставлення до водних ресурсів), К. Магрламової (ціннісне ставлення до природи) та ін. Питанням формування екологічних цінностей у здобувачів соціономічних професій присвятили свої дослідження Ю. Бойчук (теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя), А. Крамаренко (еколого-ціннісні потреби майбутнього вчителя), В. Рогоза (формування екологічних цінностей у майбутніх учителів природничих наук), Н. Юрченко (формування екологічної позиції студентів педагогічного університету). Водночас існує недостатня кількість наукових досліджень щодо розкриття сутності та структури поняття «екологічні цінності студентів соціономічних професій».

Метою статті є розкриття сутності і структури поняття «екологічні цінності студентів соціономічних професій».

Під час дослідження застосовано комплекс **методів**: аналіз, систематизація, узагальнення наукових джерел, порівняння щодо поняття «екологічні цінності» та його структури.

Викладення основного матеріалу. Цінність, за М. Рокічем, є абстрактною ідеєю, позитивною чи негативною, не пов'язаною з певною ситуацією чи об'єктом. Цінності відбивають людські переконання щодо типів поведінки та переважаючих цілей [1].

Академік І. Бех систему цінностей розглядає як складний регулятор людської життєдіяльності, який у своїй структурній організації відображає зміст і особливості об'єктивної дійсності, що охоплює людину в усіх її об'єктивних характеристиках і зовнішній для людини світ [2].

Подібної думки дотримується В. Рогоза, який формулює поняття «цінності» як потужне джерело поведінкової мотивації і регулятора діяльності суспільства та особистості [3].

Отже, цінності є певним мотивом особистісного ставлення до світу, життєвим дороговказом та підґрунтям для вибору способу буття. Цінності окреслюють життєві наміри людини, відображають норми і моральні детермінанти духовного світу

особистості, а загалом є її яскравим сутнісним індикатором. Цінності не лише організовують життя особистості, а й характеризують її, адже прагнення до цінностей дозволяє сформулювати людину, визначити її життєві принципи, регулює внутрішній розвиток, переживання, діяльність [4, с. 142].

Дослідниця І. Сопівник переконана, що цінності є найбільш значущими й важливими для людини пріоритетами та своєрідними орієнтирами, що визначають, спрямовують і регулюють поведінку особи [5, с. 227].

Цікаву думку знаходимо у праці Ю. Шайгородського, який вважає, що цінності особистості є конкретизацією суспільних цінностей, ступінь і вид якої зумовлені місцем особистості в соціальній системі та рівнем її розвитку. До того ж науковець переконаний, що ціннісне ставлення суб'єкта до зовнішнього світу опосередковане орієнтацією на суспільство й інших суб'єктів, на панівні та сформовані в суспільстві уявлення, ідеали та норми [6, с. 224].

Отже, екологічні цінності, як і інші цінності особистості, становитимуть загальну систему загальнолюдських цінностей особистості (життя, виживання, якісне життя тощо), а їхня сукупність буде індивідуальною та втілюватиметься в конкретних вчинках і моральній поведінці людини.

Уведення до наукового обігу поняття «цінності екологічні» свідчить про перенесення розв'язання екологічних проблем на площину духовну і залученість світоглядних, ціннісних переорієнтацій свідомості особи [7, с. 186].

Зважаючи на це, поняття «екологічні цінності» – регулятори взаємин природи та людини, що існують залежно від рівня індивідуалізації або соціалізації у формі образів, ідей, норм і традицій або цілей, мотивів, ідеалів, установок і становлять систему ціннісної орієнтації в аспекті взаємин з природою [7, с. 198–199].

Подібною думки щодо визначення екологічних цінностей дотримується А. Крамаренко, яка трактує поняття «екологічні цінності» як особистісно зумовлену значущість об'єктів довкілля в межах соціального буття, що визначається прийняттям екологічних установок та очікувань, емоцій, знань, переконань, дій, намірів, оцінок щодо подій екологічного змісту [8].

Специфіка екологічних цінностей обумовлюється передусім особливістю об'єкту оцінки – природи, її складністю, різноманітним зв'язків, взаємодією з іншими об'єктами природи і зібранням у загальніші екологічні системи, аж до біосфери. Екологічні цінності суб'єкта виводять його на контакт з іншими суб'єктами, отже, з'являються міжсуб'єктні відносини, де вже використовуються моральні норми, принципи, цінності, критерії [9].

Оскільки здобувачі соціономічних професій повинні не лише володіти сформованими екологічними цінностями, а й у майбутній професійній діяльності сприяти розвитку їх у вихованців, поняття *«екологічні цінності студентів соціономічних професій»* визначаємо як складне особистісне утворення, яке демонструє ставлення особи до об'єктів довкілля та врегульовує її взаємозв'язки з природою, ґрунтується на моральних нормах і принципах, суспільних екологічних уявленнях та ідеалах, установках, емоціях, знаннях, переконаннях, оцінюванні подій екологічного змісту та характеризується вмінням виконувати екологічні завдання освіти.

Сучасна наукова література обґрунтовує певну систему екологічних цінностей. Зокрема, дослідниця С. Толочко визначає такі екологічні цінності здобувачів освіти: визнання важливості природи та екологічної стабільності, усвідомлення власної відповідальності за збереження навколишнього середовища [10, с. 677].

Науковець А. Матвійчук диференціює екологічні цінності, які врегульовують взаємини людини з природою, на такі: соціальні, що функціонують у різних соціальних системах, залежать від еколого-історичного та суспільно-економічного досвіду певного суспільства і становлять сукупність ідей, образів, норм і традицій; групові, або професійні, що регулюють і спрямовують своєрідні види людської діяльності в межах певних соціальних систем; особистісно-екологічні, в яких відображаються мета, мотиви, ідеали, установки й інші світоглядні характеристики особистості людини [7].

Ціннісне ставлення до природи здобувачів освіти, у розумінні К. Магрламової, об'єднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний та практичний компоненти [11].

Систему екологічних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти, на думку А. Крамаренко, становлять загальнолюдські; соціоприродні (еколого-етичні, еколого-гуманістичні, еколого-естетичні, соціопродуктивна екологоорієнтована діяльність); особистісно-екологічні, що мають індивідуальний характер і формуються в суб'єктивному екологічному досвіді людини [8].

Науковець В. Рогоза в аспекті професійної підготовки майбутніх учителів природничих наук виокремлює такі екологічні цінності: цінність життя в усіх його виявах, природа як самоцінність, гармонія з природою, біоцентризм як відповідальність за світ живих істот, здорове довкілля, якісне життя, екологічні знання, екологічний імідж. Означені цінності він поділяє на термінально-позиційні та інструментально-поведінкові [3]. Структурними компонентами сформованості екологічних цінностей учителів-природничників, найого думку, є когнітивний, ціннісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний та організаційний [3, с. 125].

На думку Ю. Бойчук, еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя, складником якої є екологічні цінності, має охоплювати такі структурні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний [12].

Висновки. Проаналізовані структури екологічних цінностей, представлені науковцями, дозволяють нам виокремити такі компоненти екологічних цінностей студентів соціономічних професій: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діялісно-поведінковий, особистісно-рефлексивний.

Мотиваційно-ціннісний компонент характеризується: мотивацією та пізнавальним інтересом до екологічних проблем, до оволодіння екологічними цінностями (визнання важливості природи та її невіддільності від людини, усвідомлення власної відповідальності за збереження навколишнього середовища та готовність його захищати; дотримання екологічних вимог збереження здоров'я людини тощо); спрямованістю майбутніх фахівців соціономічних професій на здійснення екологічного виховання та формування екологічних цінностей у вихованців (бережливе й дбайливе ставлення до навколишнього середовища, готовність відповідати за наслідки власних дій у довкіллі тощо).

Когнітивний компонент – це сукупність ціннісно-екологічних знань (нормативних, про природу і людину, функціонування організму людини, сутність здоров'я і адаптивні можливості людини, сучасні екологічні проблеми, здоровий спосіб життя тощо) та професійних (форми, методи, засоби, технології здійснення екологічного виховання з метою формування екологічних цінностей особистості). Розвиток когнітивної сфери передбачає підвищення рівня розвитку розумових дій, формування прийомів переробки та фіксації необхідної ціннісно-екологічної інформації, засвоєння сутності екологічних цінностей, що сприяє усвідомленню закономірних зв'язків людини та навколишнього середовища. Опанування ціннісно-екологічними знаннями передбачає активну навчальну діяльність суб'єктів освітнього процесу, а в майбутньому – професійну, як фахівця соціономічної сфери.

Діяльнісно-поведінковий компонент становить сукупність здатностей ціннісно-екологічної спрямованості згідно з освітньо-професійною програмою підготовки відповідних фахівців соціономічної сфери, засвоєння яких є необхідним для екологічної діяльності та успішного розв'язання екологічних професійних ситуацій. Діяльнісно-поведінковий компонент пов'язаний з її практичним складником, тому орієнтує на формування і розвиток екологічних способів діяльності (сумлінне і продуктивне розв'язання ціннісно-екологічних, виховних проблем, здатність знаходити відповідні способи для цього).

Особистісно-рефлексивний компонент – це система особистісних важливих якостей, якими має володіти фахівець соціономічної сфери (активність, ввічливість, відданість справі, володіння діалоговими формами спілкування, готовність, дисциплінованість, доброзичливість, досвідченість, емпатія, зібраність, контактність, коректність, наполегливість, об'єктивність, обізнаність, оптимістичність, організованість, охайність, працелюбність, рішучість, стриманість, тактовність, толерантність, уважність, упевненість тощо) та рефлексивні вміння, які виявляються у здатності аналізувати свої фахові ціннісно-екологічні дії і вчинки, критично усвідомлювати власні особливості, бачити свої можливості в саморегуляції ціннісно-екологічної та виховної діяльності й поведінки, її корекції.

Перспективами подальших розвідок цього напрямку вбачаємо обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості екологічних цінностей студентів соціономічних професій.

Список використаних джерел

1. Трутень А. В. Виховання ціннісного ставлення до водних ресурсів студентів аграрних закладів вищої освіти : дис. ... д-ра філософії : 011 / НУБіП України. Київ, 2021. 208 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
3. Рогоза В. В. Педагогічні умови формування екологічних цінностей у майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2020. 300 с.
4. Homplewicz J. Etyka pedagogiczna. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1996. 222 s.
5. Сопівник І. В. Ціннісний (аксіологічний) підхід у вихованні особистості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 239. С. 225–229.
6. Шайгородський Ю. Цінності як детермінанти суспільного розвитку. *Сучасна українська політика*. 2012. Вип. 26. С. 219–228.
7. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: філософсько-методологічне осмислення наукових перспектив : монографія. Рівне : О. Зень, 2014. 400 с.
8. Крамаренко А. М. Формування екологічних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти в умовах цивілізаційних змін: теорія та практика. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 3. URL: https://nadsu.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/09/visnik_3_2015_pdn.pdf.
9. Морозова Л. П., Бондарчук А. О., Варук Ю. С. Роль екологічних цінностей у формуванні екологічної культури особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 46–50.
10. Толочко С. В. Екологічна культура в структурі полікультурної особистості здобувачів освіти. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 4 (4). С. 670–683.
11. Маггламова К. Г. Ціннісне ставлення до природи як філософська і психолого-педагогічна проблема. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2008. № 19. С. 54–59.
12. Бойчук Ю. Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя : автореф. дис. ...

д-ра пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2010. 46 с.

References

1. Truten, A. V. (2021), Education of a valuable attitude to water resources of students of agricultural institutions of higher education: thesis of the Doctor of Philosophy in the specialty 011, Kyiv.
2. Bekh, I. D. (2006), Personality education: ascent to spirituality, Lybid, Kyiv.
3. Rohoza, V. V. (2020), Pedagogical conditions for the formation of ecological values in future teachers of natural sciences in the process of professional training : PhD in Pedagogy Thesis, Rivne.
4. Homplewicz, J. (1996), Etyka pedagogiczna, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów.
5. Sopivnyk, I. V. (2016), "Value (axiological) approach in personality education", *Scientific Bulletin of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Pedagogy, Psychology, Philosophy*, Vol. 239, pp. 225–229.
6. Shaihorodskiy, Yu. (2012), "Values as determinants of social development", *Modern Ukrainian politics*, Vol. 26, pp. 219–228.
7. Matviichuk, A. V. (2014), Ecological deontology: philosophical and methodological understanding of scientific perspectives : monograph, Rivne.
8. Kramarenko, A. M. (2015), "Formation of ecological values of future primary education specialists in the conditions of civilizational changes: theory and practice", *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Pedagogical sciences*, Vol. 3, available at: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/visnik_3_2015_pdn.pdf.
9. Morozova, L. P., Bondarchuk, A. O. and Varuk, Yu. S. (2017), "The role of ecological values in the formation of ecological culture of the individual", *Young Scientist*, No. 11 (51), pp. 46–50.
10. Tolochko, S. V. (2024), "Ecological culture in the structure of the multicultural personality of education seekers", *Society and National Interests*, No. 4 (4), pp. 670–683.
11. Mahrlamova, K. H. (2021), "Valuable attitude to nature as a philosophical and psychological-pedagogical problem", *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, Iss. 19, pp. 54–59.
12. Boichuk, Yu. D. (2010), Theoretical and methodological foundations of the formation of the ecological and valeological culture of the future teacher : abstract of the dissertation of the Doctor of Pedagogical Sciences, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv.